

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2025

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998945668868

<https://innoworld.net>

**« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI » NOMLI
ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING 2020 YIL 2-MART KUNGI «ILM, MA'RIFAT VA RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH YILI»DA AMALGA OSHIRISHGA OID DAVLAT DASTURI TO'G'RIDA»GI FARMONIDA KO'ZDA TUTILGAN VAZIFALARNI IJROSINI TA'MINLASH MAQSADIDA «INNOVATIVE WORLD» MCHJ TOMONIDAN TA'SIS ETILGAN «ORIENTAL JOURNAL ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY JOURNAL (OJAMR)» ILMIY-USLUBIY JURNALINING (O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSIYASI HUZURIDAGI AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKASIYALARNI RIVOJLANTIRISH AGENTLIGINING 138572-SONLI GUVOHNOMA HAMDA ISSN 3030-3079) "ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI" NOMLI ILMIY, MASOFAVIY RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ONLINE KONFERENSIYASINI E'LON QILADI.

KONFERENSIYA TO'PLAMI ZENODO, OPEN AIRE, OPEN ACCESS VA INTERNET ARCHIVE BAZALARIDA INDEKSLANADI. KONFERENSIYA TO'PLAMIGA DOI RAQAMI BERILADI.

KONFERENSIYA TO'PLAMIGA QUYIDAGI YO'NALISHLAR BO'YICHA MAQOLALAR QABUL QILADI:

1. ANIQ FANLAR
2. TABIIY FANLAR
3. TEXNIKA FANLARI
4. PEDAGOGIKA FANLARI
5. IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR
6. TIBBIYOT FANLARI
7. IQTISOD FANLARI
8. QISHLOQ XO'JALIGI FANLARI

ESLATMA! KONFERENSIYA MATERIALLARI TO'PLAMIGA KIRITILGAN MAQOLALARDAGI RAQAMLAR, MA'LUMOTLAR HAQQONIYLIGIGA VA KELITIRILGAN IQTIBOSLAR TO'G'RILIGIGA MUALLIFLAR SHAXSAN JAVOBGARDIRLAR.

ЗАМОНАВИЙ ШАҲРИСАБЗ КАШТАЧИЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС БАДИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Бокиева Гузал Илҳом қизи.

Камолиддин Беҳзод номидаги

Миллий рассомлик ва дизайн институти

Санъатшунослик ва музейшунослик факултети

Санъатшунослик таълим йўналиши 3 - босқич талабаси

АННОТАЦИЯ: Ушбу мақола замонавий Шаҳрисабз каштачилигидаги ўзгаришлар ва унинг хунармандчилик ҳамда миллий дизайн ривожига таъсирини чуқур таҳлил қилишга қаратилган. Тадқиқот натижалари хунармандчилик соҳасидаги мутахассислар ва дизайнерлар учун амалий аҳамият касб этади.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Шаҳрисабз каштачилиги, миллий хунармандчилик, бадий хусусиятлар, нақшлар, анъанавий услуб, замонавий дизайн, халқ амалиёт санъати, композиция, каштачилик техникаси.

АННОТАЦИЯ: Целью данной статьи является глубокий анализ изменений в современной вышивке Шахрисабза и ее влияния на развитие ремесленничества и национального дизайна. Результаты исследования имеют практическое значение для специалистов и дизайнеров в области ремесел.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Шахрисабзская вышивка, национальное ремесло, художественные особенности, узоры, традиционный стиль, современный дизайн, народно-прикладное искусство, композиция, техника вышивки.

ANNOTATION: This article is aimed at an in-depth analysis of the changes in modern Shakhrisabz embroidery and its impact on the development of handicrafts and national design. The results of the study are of practical importance for specialists and designers in the field of handicrafts.

KEYWORDS: Shakhrisabz embroidery, national handicrafts, artistic features, patterns, traditional style, modern design, folk applied art, composition, embroidery technique.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши кўп жиҳатдан анъанавий бадий хунармандчиликнинг истиқболидаги тараққиётини белгилаб берди. Давлатимизда мустақил тараққиётнинг дастлабки йилларидаги жуда катта иқтисодий қийинчиликларга қарамай, маданият ва санъат, шунингдек, бадий хунармандчилик тармоқларини молиялаштириш, хусусий тадбиркорликни шакллантириш учун шарт-шароитлар яратиш, амалий санъат усталарига молия ва солиқ имтиёзларини бериш борасида жиддий чора-тадбирлари амалга оширилди. Бу эса анъанавий

бадий хунармандчиликни қайта тиклаш ва уни такомиллаштиришга кенг йўللари очиб берди. Бу ҳолат ўз навбатида келажакда буюк давлатнинг юксалишига замин яратди. Ўзбекистоннинг декоратив каштадўзлик асарлари авваламбор тасвирларнинг турли-туманлиги ва колоритини ўзига хос ечимда қўлланилиши билан қизиқарли ҳисобланади.

Шаҳрисабз шаҳри бадий каштадўзлик маркази яқинида жойлашган Китоб шаҳрида тарихий ривожланиш жихатидан умумий боғлиқлик бўлган, ва бу иккала шаҳар кашталарини бир ҳил нуқтаи назардан кўриб чиқишга асос бўла олади. Турли кўринишдаги Шаҳрисабз кашталарини ўрта асосий гуруҳга бўлиш мумкин.

Биринчи гуруҳдаги кашталар ислом дини таъсири остида шаклланиб, ўзида шаҳар эстетикасини акс эттиради.

Иккинчи гуруҳдаги кашталарга вилоят кашталари уйғунлиги асосида, яратилган бўлиб уларда ҳам машҳур шаҳарга ҳос кашталар мавзуси талқин этилади.

Учинчи гуруҳдаги кашталарда ўтроқ ҳаёт тарзига қайтган кўчманчи халқлар диди акс этган. Бу халқлар шаҳарга оид бўлган хунармандчилик турларини ўзлаштириб, уларга ўзларининг ўзига хос бадий тимсол, намуналарини қўшганлар. Биринчи гуруҳга кирадиган кашталарни алоҳида ажралиб турадиган жиҳатларидан бири уларда ўсимликсимон гулли нақшларни бой қилиб ишланганлигидир.

Дарҳақиқат ўзбек кашталарининг гўзаллиги ва жозибаси, нақшларда қўлланилган элементларнинг қадимийлиги тикиш усуллариининг ранг-баранглиги халқ амалий санъатининг бу тури узоқ тарихий тараққиёт босқичини босиб ўтганлигидан далолат беради. Қашқадарё воҳасининг гўзал шаҳарларидан бири тахминан III минг йил олдин шаклланиб Шаҳрисабз бир қанча муҳим тарихий воқеаларни бошдан кечирган. Ўрта асрларда ушбу шаҳар буюк соҳибқурун Амир Темурнинг юрти сифатида машҳур эди. Бу ерда Оқ сарой, Темурийларнинг оилавий мақбараси Дорус Саодат, Дорут-Тиловат (Қуръон ўқиладиган жой), Кўк Гумбаз каби меъморчилик ёдгорликлари жойлашган.

XIV-XV асрларда Шаҳрисабз шаҳрида аҳоли зич жойлашган бўлиб, у Мовароуннаҳрнинг йирик маданий маркази ҳисобланган. XIX аср ўрталаридан эса Шаҳрисабз шаҳри Бухоро амирлигига бўйсунган. Бу ерда аввалгидек савдо-сотиқ ва хунармандчилик ривожланади, ҳамда ўрта асрлардаги мусулмон бадий анъаналари ўз аҳамиятини сақлаб қолади.

Тадқиқотлар бир неча бор Қашқадарё хусусан, Шаҳрисабз ва Китоб кашталарини турли ҳилдаги гулли нақшлари билан Бухоро ва Нурота

каштадўзлик буюмларига ўхшаб кетиши аниқланган. Бу тасодифий эмас. Чунки амирлик маркази ҳисобланган Бухоро шаҳри бошқа шаҳарлар учун эталон сифатида қабул қилиниб, унга барча соҳаларда ва шунингдек каштадўзлик санъатида ҳам тақлид қилинган.

Бундан ташқари шаҳарлар бадий маданияти умумий тенденцияда ривожланади. Шунингдек кашталар нақшлари ва меъморчилик ёдгорликлари безакларида кўпгина ўхшаш жиҳатларни топиш мумкин. Маҳаллий сўзаналарда қўлланиладиган энг машҳур композиция бу марказ қисмида тўлқинсимон ёки юлдузсимон розеткаларни йирик медалён кўринишида тасвирланишидир. Уларнинг атрофида гулли мавзулар тасвири туширилган. Одатга кўра кашталар ҳошияси кенг ишланиб, унинг безатилишига ҳам катта эътибор талаб этган. Ушбу гуруҳга кирадиган баъзи бир буюмлар лачактурунж классик схемасини такрорлаган. Нақшлар маълум ҳудуд бадий маданиятининг ўзига хос хусусиятларини намоён этувчи муҳим манба ҳисобланади. Унинг умумий тарзда тарқалиши илоҳий шайхонликда ифодалангани сингари қиёфалантириш билан боғлиқ бўлиб, бу ислом динининг муҳим хусусиятларидан бири ҳисобланади. Мусулмон нақшлари композициясида классик услубдан фойдаланиш Шаҳрисабз ва Китоб шаҳри амалий санъатида худди Бухоро ва Нурота каби Яқин ва Ўрта Шарқ бадий тенденцияларини бир хил оқимда ривожланганлигидан далолот беради. Шаҳрисабз ва Китоб кашталарининг нақшлари орасидаги кенг тарқалган яна бир машҳур нақш тури бу чор-чироғ (тўртта чор чироғ) композицияли мавзуси ҳисобланади. Бу мавзу кашта буюмининг марказий қисмини ёки ҳошиясини безаб турган. Кашталар кишиларга эстетик завқ бағишлаши ўйларни безатишдаги аҳамияти билангина эмас, балки асрлар давомида шаклланган одат ва расм-русумлар сабабли ҳам омма ичида кенг тарқалган. Қашқадарё кашталари Ўзбекистоннинг диярли барча музейларида ранго-ранг товланиб турувчи, кишини бир кўрганда мафтун этувчи ажойиб кашталари сақланади.

Амалий санъатда яна чор-чироғлар тасвири зардуштийлик дини билан боғлиқ ҳолда ривожланади. Чор-чироғлар рамзий маънода оташхона ёки илоҳий оловни билдиради. Улар ибодатхоналарнинг тўрт бурчагига ўрнатилган. Кашталарда чор-чироғлар марказий қисмига худди гулли розетка каби тасвирланган. Ушбу розетканинг тўрт томонидан нафис шохчалар орқали бириктирилган палметталар атрофида баргли ҳалқалар ифодаланган. Чор-чироғ мавзуси рамзий маънода ҳимоя вазифасини ҳам бажарган. Шаҳрисабз ва Китоб каштадўзлиги доимо Бухоро ва Нурота каштадўзлиги билан боғлиқликда ривожланган.

Маҳаллий услубнинг ўзига ҳослиги биринчи навбатда зардуштийлик динига бўлган содиқлик билан боғлиқдир. Кейинчалик кашталарга табиий ўсимликсимон гулли мавзулар розетка, палметталар қўшиб ишланади ва бу жараёнда зардуштийлик рамзларининг моҳияти қисман унигилади. Бунга мисол қилиб чироғлар тасвирини аста-секинлик билан ўсимликсимон мавзуларга айланиши ҳолатини келтиришимиз мумкин. Кашталар ҳошиясида қўлланиладиган машҳур нақш турларидан яна бири бу икки ён томонидан тишли шоҳлар билан ўралган катта ва чиройли гулли палметталар тасвири ҳисобланади.

Кашталардаги нақшларнинг чиройли ва ўзига хос гўзал бўлишига ёрдам берган чок турлари ҳам катта аҳамиятга эга бўлган. Улардан бири санама услубининг ўзига хос ҳамда аҳамиятга молик томони шундаки, бу усулда тикилган нақш шакллари жуда аниқ чиққан ва бир-биридан ажралиб турган. Нақшлар орасидаги масофа бир мил бўлган. Тикиш давомида атиги бир катак адашилса иш шакли бузилган ва ишни бузиб қайтадан тикишга тўғри келган. Шу сабабли санама чокида тикувчилардан кўпроқ диққат талаб этилган.

Чизма чок услубида ҳам асос ҳудди санама услубидагидек бир хил. Бу чок турининг санама чок туридан фарқи шундаки, бунда шакллар санаб эмас, балки чизиб тикилган. Бунда ишнинг сифати юқоридаги каби каштачига эмас, кўпроқ чизмачига боғлиқ бўлган.

Кандаҳаёл услубида нақш бўлагидаги узун томонининг бир четидан иккинчи четига ип тортилган ва кўндаланг чок билан тикиб чиқилган кейинги ип олдинга бўйлама тортилган ва худди аввалгисидек энига тикилган.

Йўрма чок узлуксиз занжирлар қаторидан иборат бўлиб, бу занжирчалар тикилаётган гул шакли бўйлаб уни бир неча қисмларга бўлишда ишлатилган. Гул шаклининг чети тикиб бўлингандан сўнг гулнинг ичи турли тасвирлар тикиб чиқилган. Катта гулларни йўрма занжири билан тўлдиришда каштачилар эркин услубга суянганлар. Натижада кашта юзаси қўшимча декоратив бўлинишларга эга бўлди. Ҳамда ялтироқ шойининг ранг-баранг товланиши билан уйғунлашиб, чиройли манзара ҳосил қилади. Йўрма чоки игна ёки чамбаракка тортиб илмоқ билан тикилган.

Қашқадарё каштачилигида кам учрайдиган хомдўзи усули, асосан икки томонига гул тикиладиган майда буюмларга қўлланилган ва икки томони гулли бўлиши шарт бўлмаган йирик деворий кашталарнинг бир томонига тикилган. Барча бадий воситалар орнамент тузилиши ва унинг декоратив талқини, ранг жиҳатдан ҳал этилиши, буюмларнинг танланиши ва тикув техникаси бир-бирига жуда боғлиқдир. Уларнинг бири иккинчисини тўлдиради, бойитади ва ҳар жиҳатдан қисмлари бир-

бирига узвий бўлган декоратив бадий асар яратишга хизмат қилади. Халқ санъаткорларининг зўр бадий диди безакларни матога ўз ўрнини топиб жойлаштиришда ҳам кўринади. Улар газламани ҳаддан ташқари безаб ташламайдилар, шу билан бирга, бекорчи бўш жой ҳам қолмайди. Шу сабабли фон ва безаклар бир-бирига узвий жойлашади ва гўзал санъат асари яратилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ҳакимов А.А. Искусство Узбекистана (история и современность). - Тошкент.: Издательство журнала Санъат, 2010.
2. Ҳакимов А.А. Прикладное искусство Узбекистана (традиции и инновации). - Тошкент.: Ўзбекистон, 2013.
3. Булатов С. Ўзбек халқ амалий безак санъати.- Тошкент.:Меҳнат, 1991.
4. Григорьев Г. Тус дўппи. - Тошкент.: Искусство, 1937.
5. Бинафша Нодир. Қашқадарё аёлларининг XX аср биринчи ярмидаги анъанавий либослари// Санъат.№3. 2010.
6. Элмира Гул. Қашқадарё воҳасининг XIXаср-XXаср бошларидаги санъати ва ҳунармандчилиги// Санъат №2 2005.
7. Хайитбобоева, КП (2021). Исследование проблем традиций и инноваций в современном узбекском народном искусстве. Американский журнал социальных наук и образовательных инноваций, 3 (11), 14-20.
8. Hakimov A.A, Hayitboboyeva X.P. Badiiy tanqid tarixi va nazariyasi. O'quv q o'llanma/ T.:“D iM al” nashriyoti - 2024. -148bet. <https://lib.cspu.uz/index.php?newsid=11669>